

Araştırma Makalesi • Research Article

An Analysis of the Mutashabih Concepts in Shamsuddin Khakimov's Qur'an Translation from a Sectarian Perspective (The Case of the Divine Attribute "İstiwa" (أَسْتَوَى))

Shamsuddin Khakimov'un Mealinde Müteşabih Kavramların Mezhebî Açıdan İncelenmesi (Haberî Sıfatlardan "istivâ" (أَسْتَوَى) Kavramının Özeline)

Nazokat MURAT KYZY¹

Mürsel ETHEM²

ARTICLE INFO

Article history:

Received: 10 November 2025

Received in revised: 12 December 2025

Accepted: 18 December 2025

Keywords:

Tafsir

Qur'an Translation

Kyrgyzstan

Istiwa

Attributes

Sectarian Tendencies

ABSTRACT

After the dissolution of the Soviet Union, religious life in Kyrgyzstan experienced a significant revival. However, during the early years of independence, the insufficient supervision of sectarian activities created a favorable environment for the uncontrolled entry and spread of various religious movements. In response, the state introduced official and institutional regulations aimed at organizing the religious sphere. Despite these efforts, a diversity of religious understanding and ongoing theological debates persist. Although the Hanafi-Maturidi framework is officially adopted, the influence of the Neo-Salafi movement originating in the Hijaz in the second half of the eighteenth century and gaining prominence in the late twentieth century can also be observed. This situation has led to differences in belief and worship practices among the population. The Qur'an, as the principal source guiding religious life, plays a decisive role in this context. There were no Kyrgyz translations of the Qur'an prior to the Soviet era; such efforts began and developed only after independence. Today, both translation and academic religious studies are experiencing renewed momentum. Religious publications are supervised by state institutions, such as the Directorate of Religious Affairs, to ensure harmony with local values and traditions. This study examines how Shamsuddin Khakimov conveys the concept of "istiwa" in his translation of the *Qur'an (Ayatlarının Mânilerinin Kotormosu Kırgız Tilinde)* in the current environment of religious diversity in Kyrgyzstan. Other descriptive adjectives were briefly examined only to determine the general trend, and it was found that the translator adopted a method that preserved the wording but did not resort to simile or interpretation. This result demonstrates that scientific competence, sectarian awareness, and theological sensitivity are essential in the translation of concepts that affect the field of belief in Kyrgyz translations.

MAKALE BİLGİSİ

Makale geçmişi:

Başvuru tarihi: 10 Kasım 2025

Revizyon tarihi: 12 Aralık 2025

Kabul tarihi: 18 Aralık 2025

ÖZ

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Kırgızistan'da dinî hayat yeniden canlanmıştır. Ancak bağımsızlığın ilk yıllarında mezhebî faaliyetlerin yeterince denetlenememesi, farklı dinî akımların kontrolsüz bir şekilde ülkeye girişine ve yayılmasına zemin hazırlamıştır. Devlet, bu durumu telafi etmek için dinî alanı düzenlemeye yönelik resmî ve kurumsal adımlar atmıştır. Buna rağmen ülkede dinî

¹ Pamukkale Üniversitesi, İslâmî İlimler Enstitüsü/Tefsir Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi, e-mail: 0779219031asad@gmail.com. Orcid No: 0009-0009-0281-7050.

² Dr. Öğr. Üyesi. Pamukkale Üniversite İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Tefsir Anabilim Dalı, e-mail: murselahiska@gmail.com. Orcid No: 0000-0002-2928-0638.

Anahtar Kelimeler:

Tefsir

Kur'ân Meali

Kırgızistan

İstivâ

Sıfatlar

Mezhebi Eğilimler

anlayış çeşitliliği ve bazı tartışmalar hâlen devam etmekte. Resmî düzeyde Hanefî-Mâturîdî çizgi benimsenmekle birlikte, XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Hicaz'da ortaya çıkan ve XX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren etkisini arttırarak gündemde yer alan Yeni Selefî akımının (Neo-Selefîlik) tesirleri de gözlemlenebilmektedir. Bu durum, halk arasında inanç ve ibadet biçimlerinde farklılıkların doğmasına ve zaman zaman görüş ayrılıklarının yaşanmasına yol açmış durumdadır. Dinî hayatın doğru şekillenmesinde en temel kaynak olan Kur'ân-ı Kerîm, bu bağlamda belirleyici bir rol üstlenmektedir. Sovyet dönemi öncesinde Kırgızca Kur'ân mealleri bulunmamaktadır. Bugünkü Kırgızistan sınırları içerisinde bu alandaki çalışmalar, bağımsızlıktan sonra başlayarak gelişim göstermiştir. Günümüzde ise hem meal faaliyetlerinin, hem de akademik dinî çalışmaların yeniden ivme kazandığı görülmekte. Ayrıca ülkede yayımlanan dinî eserler, Din İşleri Yönetmenliği gibi resmî kurumların denetiminde, halkın dinî değerleri ve yerel gelenekleriyle uyumlu biçimde neşredilmektedir. Aksi durumda, söz konusu eserlerin yayınlanmasına izin verilmemekte ve okunması yasaklanmaktadır. Bu çalışmada, Kırgızistan'daki dinî çeşitliliğin hissedildiği güncel ortamda, Shamsuddin Khakimov'un *İlyık Kur'ân (Ayattarının Mânîlerinin Kotormosu Kırgız Tilinde)* mealinde özellikle "istivâ" kavramını nasıl aktardığı incelenmiştir. Diğer haberî sıfatlara yalnızca genel eğilimi belirlemek amacıyla sonuç kısmında kısaca bakıldı ve mütercim'in lafzı koruyan, ancak teşbih ve te'vile başvurmeyen bir yöntem benimsediği tespit edilmiştir. Bu sonuç, Kırgızca meallerde inanç alanını etkileyen kavramların tercümesinde ilmi ehliyet, mezhebi bilinç ve kelamî hassasiyetin zorunlu olduğunu göstermektedir.

GİRİŞ

Kur'ân-ı Kerîm'de muhkem ve müteşâbih kavramları özellikle Âl-i İmrân sûresi 3/7. âyette zikredilerek Kur'ân'ın anlaşılması bakımından temel bir ayrım ortaya koymuştur. Müfessirler Kur'ân'ın muhkem oluşunu onun ilahî kelâm olarak sağlamlığına, müteşâbih oluşunu ise doğruluk, çelişkisizlik ve uyumuna bağlamış, bu doğrultuda Kur'ân'ın bütününe ifade eden kullanımları "muhkem-i âm" ve "müteşâbih-i âm", Âl-i İmrân sûresindeki özel ayrımı ise "muhkem-i hâs" ve "müteşâbih-i hâs" şeklinde adlandırmışlardır. Tarihsel süreçte Hristiyanların Hz. İsa'yı ulûhiyetle yorumlamaları ve Yahudilerin hurûf-ı mukattaâyı ebced hesabıyla açıklamaları gibi örneklerle gündeme gelen bu meselede, fitne peşinde olanların müteşâbihleri keyfi biçimde yorumlamaları problem olarak görülmüştür. Selef âlimleri müteşâbih ayetlerin te'vilini reddederek anlamını Allah'a havale etmiş, kelâmcılar ise muhkem ayetlerin rehberliğinde aklı ve dilsel ilkelerle yorumlanabileceğini savunmuşlardır. Ortak kabul ise, muhkemlerin dinin temel esaslarını açıkladığı, müteşâbihlerin ise ancak muhkemlerin ışığında doğru anlaşılabilirliği (Yavuz, 2006, ss. 204-206).

Allah'ın sıfatlarına izafe edilen ve O'nu tavsif eden ayetleri de bu ihtilafların odağında bulunmuştur. Allah'ın sıfatları, kelâm ilminde zâta nispet edilen nitelikler olarak tanımlanırken, tefsir ilminde ise müteşâbih ayetlerin anlaşılması bağlamında önemli bir problem alanıdır. Peygamber ve sahabe döneminde herhangi bir te'vile gidilmeksizin kabul edilen bu ayetler, hicrî II. yüzyıldan itibaren farklı mezheplerin yorumlarıyla şekillenmiştir. Mu'tezile, teşbihten kaçınmak için sıfatları zâta irca ederek bağımsız varlıklarını reddetmişken, Selef müfessirleri lafzî anlamları benimseyip keyfiyetini Allah'a havale etmiştir. Eş'arî ve Mâturîdî âlimler ise teşbihi önlemek amacıyla te'vile yönelmişler. İbn Teymiyye ve sonraki Selefiler Allah'ın sıfatlarını beyan eden ayetlerin hakiki anlamda kabul etmekle birlikte mahiyetini bilinmez görmüşlerdir (Çelebi, 2009, ss. 101-102). Böylece Allah'ın sıfatları meselesi, Kur'ân'daki muhkem-müteşâbih ayrımının tartışıldığı alanlardan biri olmuştur.

Haberî sıfatlar, mahiyetlerindeki kapalılık ve insan idrakini aşan boyutları sebebiyle İslâm düşüncesinde sürekli gündemde olmuştur. Allah Teâlâ'nın zâtına ait hakikatler insanlara istiâre yoluyla bildirilmiş, fakat bu sıfatların hakiki mahiyetine ulaşmak mümkün olmamıştır. Bu nedenle ümmetin görevi tevhidî korumak ve Allah'ı mahlûkat sıfatlarından tenzih etmek olarak kabul edilmiştir (Kasar, 1997, s. 204). Tarih boyunca Cehmiyye, "arş" kavramını "mülk" anlamında, yani "yerleri ve gökleriyle bütün âlem" olarak te'vil etmiştir (Yavuz, 1991, s. 408). "İstivâ" kavramı ise mezhepler arasında farklı yorumlanmaktadır. Müşebbihe, Mücessime ve Kerrâmiyye nassların zahirine bağlı kalarak Allah'ın Arş üzerinde oturduğunu ileri sürerken, Cehmiyye ve Mu'tezile, Allah'ın cisimden münezzehe olduğunu savunup "istivâ"yı "istilâ" ve "galebe" şeklinde te'vil etmişlerdir. Ehl-i sünnet ve'l-cemâat ise Selef ve

Halef olarak iki yaklaşım geliştirmiştir. Ehl-i sünnetin Selef akımı istivânın varlığını kabul edip keyfiyetini Allah’a havale ederken, Halef âlimleri ise teşbihi reddederek “istivâ”yı *kudret, hâkimiyet* ve *azamet* anlamlarıyla yorumlamışlardır. Diğer taraftan Mâturîdî, Allah’ın mekân tutmasının imkânsız olduğunu belirtir. Eş’arî ise, Arş’a yönelişi vurgulamış, Gazâlî’de Arş’ın kâinattaki düzenleyici konumuna işaret etmiştir (Aydın, 2012, ss. 143-150). Sonuçta bütün mezhepler Allah’ın Arş’a oturmadığı ve mekân edinmediği konusunda birleşmiş, ayrılık ise te’vil meselesinde ortaya çıkmıştır.

Bu tartışmalar, Orta Asya’daki İslâmî gelişmelerde de karşılık bulmuştur. Kırgızların İslâm’a geçişi üzerine yapılan araştırmalar farklı tarihsel dönemlere işaret etse de, Karahanlılar dönemi ve sonrasındaki süreçte İslâm’ın bölgede kökleştiği görülmektedir. XVI-XVIII. yüzyıllarda sufi şeyhlerinin faaliyetleriyle Kırgızlar arasında İslam dini yerleşip, Sovyet dönemi baskılarına rağmen din, kültürel gelenekler aracılığıyla varlığını sürdürmüştür (Kozukulov, 2020, ss. 180-183). 1991’de bağımsızlıkla birlikte cami, medrese ve ilahiyat kurumları yeniden açılmaya başlamıştır. Ancak bu süreçte Selefilik (Neo Selefilik), Tebliğ Cemaati ve İsmâîlîlik gibi farklı akımlar da etkili olmuştur (Murzaraimov & Köylü, 2022, s. 125). Günümüzde devlet, Hanefî-Mâturîdî çizgiyi destekleyerek dinî yayınların bu anlayışa uygunluğunu denetlemektedir (Nurmatov, 2018). Kırgızca Kur’ân mealleri de bu gelişimin önemli bir parçası olup, Sovyet sonrası dönemde ortaya çıkmıştır. Bağımsızlık öncesinde Kırgızistan’da İslâm’a dair bilgi edinme daha çok Rusça literatür üzerinden gerçekleşmiştir. Ancak bağımsızlık sonrası halk arasında dine yönelim güçlenmiş, bu ilgi 2000’li yıllardan itibaren özellikle yayın faaliyetlerinde açıkça görülmeye başlamıştır (Sağol Yüksekaya, 2014, s. 32).

Tablo 1: Kırgızistan’da Dinî Eğitim Kurumları (Bağımsızlık Sonrası). Timur Kozukulov’un “Bağımsızlık Öncesi Ve Sonrası Kırgız Toplumunda Din ve Dinî Kurumlar Üzerine Bir Analiz” Makalesi Üzerinde Hazırlanmıştır.

Dönem/Kurum	Durum ve Sayılar
SSCB Dönemi	<i>Orta Asya ve Kazakistan Müslümanlarının Dini İdaresi’ni</i> Kırgızistan’da temsil eden bir <i>Kadılık (Müftülük)</i> ve 33 cami bulunuyordu. Bunun dışında herhangi bir medrese veya dinî eğitim kurumu yoktu.
Günümüzde (Müftülüğe bağlı)	Toplam 112 eğitim kurumu <i>1-İslam Üniversitesi</i> (pratikte Enstitü), <i>9 Yüksek İslam Enstitüsü</i> , <i>102 Medrese</i> (78’i aktif, toplamda 8.000 öğrenci mezun oldu) vardır.
2010 yılı	Toplam 65 kurum vardı. (Son 8 yılda 2 kat artış).
Denetim	Müftülük, <i>Milli Eğitim Bakanlığı tarafından değil, Din İşlerinden Sorumlu Devlet Komisyonu</i> tarafından denetleniyor, 2014’ten sonra tek müfredat programı getirildi.
Kırgızistan İslam Üniversitesi	<i>Kırgızistan İslam Üniversitesi</i> 1991’de <i>Hz. Ömer Medresesi</i> ismini taşımaktaydı, 2008’de <i>KİÜ’ya</i> dönüştürüldü, 2017’de <i>KİÜ</i> İlk Din Eğitimi Kurumu olarak kabul edildi ve aynı senede <i>Eğitim Bakanlığı</i> onayıyla “lisans diploması” verme hakkı

	aldı. Günümüzde <i>KİÜ'nün “İlahiyat lisans Eğitimi”</i> Bişkek'teki <i>Uluslararası Üniversiteyle</i> birlikte yürütülüyor.
Devlet Kurumları	4-İlahiyat Fakültesi 1. <i>Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi</i> (Oş, 1993), TDV destekli. 2. <i>Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi</i> (Araşan Köyü: Bişkek ,2004), Hüdayi Vakfı destekli. 3. <i>İşenalı Arabaev Devlet Üniversitesi İlahiyat Bölümü</i>, (2015). 4. <i>Manas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi</i> (2012). 1-İlahiyat Yüksekokulu <i>İşenalı Arabaev İlahiyat Yüksekokul</i> (Din İşleri Komisyonu iş birliğiyle). 1-İmam-Hatip Lisesi <i>Oş İmam-Hatip Lisesi</i> (2013), TDV destekli.

Tablo 2: Bağımsızlık Sonrası Kırgızca Kur'ân Mealleri. Gülden Sağol Yüksekaya'nın “*Kur'ân-ı Kerim'in Kırgızca Çevirileri*” Makalesi Üzerinde Hazırlanmıştır.

<i>Yıl/Mütercimler</i>	Özellikleri	Mezhep/Eğilim
Ernis Tursunov (1991)	İlk Kırgızca Kur'ân çevirisi, Kraçkovski ve Sablukov'un Rusça tercümelerine dayanan, tam meal niteliği taşımayan fakat Kur'ân'ın tamamını kapsayan bir çalışmadır.	Rusça Çeviri Temelli
Alauddin Mansur (1999)	Alauddin Mansur'un Özbekçeden sonra yaptığı Kırgızca meal, büyük ilgi görerek defalarca basılmış ve ayetlerin ardından “Tüşündürmө” başlığıyla kısa tefsirler eklenmiştir.	Hanefi-Mâturîdî Çizgi
Abdyshukur İsmailov, Duyshon Abdyllov, Sadibakas Doolov Sadyk Gavay (2006)	<i>Sûrelerin Arapça metniyle birlikte Kırgızca çevirilerini ve dipnot açıklamalarını içeren bu eser, halk arasında en çok kullanılan meallerden biridir.</i>	Hanefi-Mâturîdî Çizgi

Nadyrbek Alymbekov (2008)	Hece vezniyle yazılmış manzum meal, ilk baskısı akideye aykırı bulunarak reddedilmiş, ikinci baskısında ise onaylanmıştır.	Edebi/Şîrsel Yaklaşım
Asylbek Bektenov, Başarat Ahmad Shahid (2008)	Ahmediye Cemaati'nin Urduçadan hazırladığı bu meal, sûre bilgileri, dua metinleri, sözlük ve tematik dizin içermektedir.	Ahmediye eğilimi
Shamsuddin Abdykalyk Uulu (2009)	Sûrelerin Arapça metni ve Kırgızca çevirileriyle birlikte dipnot tefsirleri, Esmâü'l-Hüsna'nın karşılıkları ve konu dizini içeren bir mealdir.	Hanefî-Mâturîdî Çizgi
Shamsuddin Khakimov (2013)	Medine'de, Melik Fehd Kurumu tarafından basılan bu meal, Arapça metinle birlikte Kırgızca çeviri, dipnotlar ve "Kur'ân Ansiklopedisi" niteliğinde ek bölümler içermektedir.	Selefi Eğilimli

Mealler, sadece tercüme değil aynı zamanda dinî anlayışın topluma aktarılmasında etkin bir araç niteliği taşımaktadır. Bu bağlamda, Shamsuddin Khakimov'un *Iyık Kur'ân (Ayattarının Maanilerinin Kotormosu Kırgız Tilinde)* adlı meali öne çıkmaktadır (*Iyık Kur'ân*, 2013). Özellikle "istivâ" kavramının aktarımında mütercimnin lafzî tercihlerinin Selefi yaklaşımla benzerlik arz etmesi, Kırgız toplumunda dinî algının şekillenmesinde çeviri metinlerinin etkisini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Bu çalışma, Kırgızistan bağlamında haberî sıfatların bir Kur'ân meali üzerinden sistematik biçimde incelenmesiyle benzer araştırmalardan ayrılmaktadır. Araştırma özellikle "istivâ" kavramı etrafında Selefi ve Hanefî-Mâturîdî yorumların karşılaştırılmasıyla, çeviri faaliyetlerinin mezhebî etkileri ve toplumdaki yansımaları üzerinde yoğunlaşmaktadır. Araştırma, Orta Asya'daki dinî gelişmeleri anlamada meal çalışmalarının dikkate alınması gerektiğini ortaya koymuştur. Çalışmanın amacı, Khakimov'un Kırgızca mealinde "istivâ" kavramının yorumunu Selefi ve Hanefî-Mâturîdî yaklaşımlar çerçevesinde değerlendirmektir. Çalışmada nitel içerik analizi kullanılmıştır. Klasik tefsir görüşleri incelenmiş ve Khakimov'un mealindeki ilgili ayetler karşılaştırmalı olarak tahlil edilmiştir.

1. SHAMSUDDİN KHAKİMOV VE İYIK KUR'ÂN MEALİ

Khakimov hakkında ayrıntılı biyografik verilere ulaşmak oldukça güçtür. Yapılan kapsamlı literatür taramalarına rağmen Kırgızca akademik dergilerde, dijital kaynaklarda ve resmî kurumların (Müftülük, KMDB, üniversiteler) internet sitelerinde mütercime dair bilgiler yer almamaktadır. Bu bilgi eksikliğinin başlıca sebepleri, Kırgızistan'da İslâmî ilimler alanında akademik yayınların sınırlı olması, kurumsal dijital arşivlerin eksikliği, akademik personel yetersizliği ve dinî projelere devlet desteğinin azlığı olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla Khakimov'un biyografisine dair daha sağlıklı bilgilere ulaşmak için yerel dinî kurumlarla iş birliği yapılması, şahsi arşivlerin taranması ve mülakat yönteminin kullanılması gerekmektedir.

1.1. Yazarın Hayatı ve Eğitim Süreci

Mevcut veriler ışığında yazar hakkında sınırlı bilgiye ulaşılabilmektedir (Ethem, 2024). Yazarın tam adı Shamsuddin Khakimov Abdukhalikovich olup, kendi beyanına göre 1963 yılında dünyaya gelmiştir. Dinî bilgilerini önce babasından, ardından Arapça bilen Abdurrahim isimli bir âlimden edinmiştir. Daha sonra Andican'da Şeyh Abduvali Kari'den dersler almış ve Mekke'de bir yıl süreyle imam ve vaiz yetiştiren bir enstitüde eğitim görmüştür. Khakimov, 1996 yılında Kur'an-ı Kerim'i Kırgızcaya tercüme etme fikrinin oluştuğunu, bu girişime Kırgızistan'ın ilk kadısı ve tanınmış İslâm âlimi Sadıkcen Kamalov'un teklifinin vesile olduğunu ifade etmektedir. Müellif, hazırladığı meali diğer çalışmalardan ayıran en önemli özelliğin sade dil kullanımına yapılan vurgu olduğunu belirtmektedir. Yöntemini Selef-i Sâlihîn ve Ehl-i sünnet ve'l-cemâat çizgisi olarak tanımlayan Khakimov, dayandığı temel tefsir kaynakları arasında Muhammed b. Cerîr et-Taberî (ö. 310/923), Ebü'l-Fidâ' İbn Kesîr (ö. 774/1373), Abdurrahmân b. Nâsır es-Sa'dî'nin (1889-1956) Teyşîrü'l-kerîmî'r-rahmân fî tefsîri kelâmî'l-mennân (Tefsîrû's-Sa'dî) isimli tefsir ile heyetin hazırladığı *et-Tefsîru'l-Muyesser* yer almaktadır (Ethem, 2024, ss. 121-122).

1.2. Iyık Kur'ân Mealinin Shamsuddin Khakimov'un Tanınmasındaki Rolü

Khakimov'un ismi, daha çok hazırladığı Kırgızca Kur'ân meali ile tanınmaktadır. İncelemekte olan bu meal, Medine'deki Melik Fehd Mushaf-ı Şerif Basım-Yayın Kurumu (King Fahd Glorious Qur'an Printing Complex – KFGQPC) tarafından yayımlanmıştır. Söz konusu kurumun resmî sitesine göre, 70'ten fazla dilde Kur'ân meali basılmış olup, bunlar arasında Khakimov'un Kırgızca meali de yer almaktadır. Meal, bu kurumun ilmî ve kurumsal denetiminden geçmiş olması sebebiyle, sadece bir bireysel girişim değil, aynı zamanda uluslararası bir yayın sürecinin parçası olarak değerlendirilebilir.

Meal, Aydarbek Kabulov ve Nematulla Kadaev tarafından redakte edilmiştir. Nematulla Kadaev'in Medine İslâm Üniversitesi mezunu olduğu bilgisi sosyal medya platformlarından ("*İslambulagy*" *Instagram*, *Telegram*, *Facebook*, *YouTube*) teyit edilmiştir. Bu durum gerek Khakimov'un gerekse editörlerin Suudi Arabistan'daki ilmî çevrelerle ilişkisini ve mealin Selefî etkiye açık bir çerçevede hazırlanma ihtimali dahilinde olduğunu göstermektedir. Khakimov'un eğitim tecrübelerinin farklı coğrafyalara yayılması ve özellikle Suudi Arabistan merkezli çevrelerle kurduğu bağlar, onun metodolojik tercihlerini şekillendiren önemli bir faktör olarak düşünülebilir.

1.3. Iyık Kur'ân Mealinin Yayın Bilgileri

Iyık Kur'ân meali, 2013 yılında Medine'de Melik Fehd Kurumu tarafından basılmıştır. Bu meal, doğrudan Arapçadan Kırgızcaya çevrilmiş olması bakımından bağımsızlık sonrası yayımlanan bazı meallere ayrılmaktadır. Zira, daha önce de belirtildiği gibi, İslâm'a dair bazı dinî bilgiler genellikle Rus dili üzerinden tercüme edilmektedir (Sağol Yüksekaya, 2014, s. 33). Khakimov'un doğrudan Arapçadan yaptığı çeviri, lafzî yapıyı ve orijinal anlamı daha sağlıklı biçimde aktarma imkânı sunmuştur.

Mealin hazırlanmasında en çok başvuru kaynağı, *et-Tefsîru'l-Müyesser* olmuştur. Melik Fehd Kurumu'nun meal müellifleri bu eseri kaynak olarak kullandıkları bilinmektedir. *et-Tefsîru'l-Müyesser*, mukaddimesinde açıkça kaynaklarını sıralamasa da metin boyunca kullanılan rivayetlerden ve övgüyle zikredilen eserlerden hareketle Ehl-i Sünnet çerçevesinde, özellikle Selefî çizgide şekillendiği anlaşılmaktadır. En çok faydalanılan eserler arasında İbn Teymiyye'nin (ö. 728/1328) *Mukaddime fî usûli't-tefsîr*'i, İbn Cerîr et-Taberî'nin *Câmi'u'l-beyân*'ı, Begavî'nin (ö. 516/1122) *Me'âlimü't-tenzîl*'i ve İbn Kesîr'in *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*'i öne çıkmaktadır. Bu kaynakların ortak noktası, rivayet tefsirlerine dayanarak sahih kabul edilen nakilleri ön plana çıkarmaları ve bid'at, zayıf hadis veya aşırı te'vilden uzak durma gayretleridir (Yılmaz, 2022, ss. 5-6). Dolayısıyla *et-Tefsîru'l-Müyesser*, Selefî yorum geleneğine yaslanan, literalist ve rivayet merkezli bir tefsir olarak değerlendirilebilir. Khakimov'un mealinde de Selefî düşünce yapısını yansıtan kısa ve doğrudan açıklamaların öne çıktığı görülmektedir. Eserde lafzî sadakat ön planda tutulmuş, yorumlar ise çoğunlukla kısa dipnotlarla sınırlı kalmıştır. Meal, sûre başlıklarını Kırgızcaya çevirerek sunmuştur. Sonuna "*İçeriksel Açıklamalar ve Kur'ân Ansiklopedisi*" bölümleri eklenmiştir (*Iyık Kur'ân*, 2013, s. 1121).

Эки Ыйык Харамдын кызматчысы
Падыша Абдуллах бин Абдул Азиз Аалы Сууд
тарабынан Аллаһ Тааланын жолунда вакуф.
Сатууга болбойт
Акысыз таратылат

Падыша Фахд атындагы
Кураан басмаканасы Комплекси

Мазмундук түшүнүктөр же Кураан энциклопедиясы
Таухид
(Аллаһ Тааланын жалгыз Өзүнө сыйынуу жана ушунун тегерегиндеги маселелер)

- Аллаһ Таалага ыйман жана Аллаһ Тааланын эрки. 2/117-185-253, 4/26-28, 5/6-18-52, 6/73-125, 8/7-67, 9/55-85, 10/107, 11/34-107, 16/40, 17/16, 22/14-16, 28/5, 33/17-33, 36/82, 48/11, 54/50.
- Аллаһ Тааланын сөзү басмалары. 7/180, 17/110, 20/8, 59/24.
- Бардык нерселер Аллаһтын каалоосу менен болот. 2/28-46-156-210-245-281, 3/55-83-109, 5/48-105, 6/36-60-108-164, 8/44, 10/4-23-46-56, 11/4-34-123, 19/40, 21/93, 22/41-76, 23/60, 24/64, 28/70-88, 29/8-17-57, 30/11, 31/15-23, 32/4-5-11, 35/4, 36/83, 39/7-44, 41/21, 43/85, 45/15, 53/42, 57/5, 85/13, 96/8.
- Таухидке (Жалгыз Аллаһка ибадат кылуу) мүнөз субагаларга эскертүүлөр. 2/114-206, 3/25, 4/14-41-45-52-62-63-115-116-119, 5/5, 6/30-65, 7/97-99, 8/50-54, 9/24-52-55, 10/54, 11/121-122, 12/107, 14/44, 15/90-93, 16/45-47-106, 17/68-69-72, 19/39, 21/29, 23/95-100, 25/23, 27/59-64, 28/71-72, 34/24-27, 67/16-22-28-30, 27/90, 28/50, 34/9-42-49, 37/177, 38/15, 39/47-48, 42/44, 43/41-42, 44/10-14-59, 46/22-23-32-34, 52/45, 53/56-58, 54/45, 59/4, 67/16-17, 70/42, 73/18, 77/16-18, 86/17, 92/11-14.
- Аллаһ Тааланын өңгөч бийлиги жана окумдары. 2/113-210, 3/109-182-154, 6/57-62, 8/44, 11/123, 13/33, 16/92-124, 19/64, 21/23, 22/17-69-76, 27/78, 28/68-70-88, 30/4, 32/25, 34/26, 35/4, 39/46, 42/10, 82/19.
- Аллаһ Тааланын Жексе-Жалгыздыгынын шарадасы. 2/255, 3/2-26, 6/18-56-161-163-164-165, 10/32-104-105, 16/51, 20/28, 27/26, 30/30, 37/4, 43/82-84, 64/13, 109/1-6, 112/1-4.
- Таухидди четке каакылар жана мурунку коомдордун акыбетинин үлгү-сабак алуу. 6/6, 9/70, 10/13-14-20, 14/9-17, 20/128, 22/45-48, 27/51, 29/40, 30/9, 32/26, 35/43-44, 37/136, 47/13, 51-59, 64/5-6.
- Аллаһ Тааланын Раббильни-Коонондугу. 2/21-258, 3/51, 4/1, 5/72-117, 6/54-71-80-83-102-106-133-147-162-164, 7/44-54-121-122-172-173, 9/129, 10/3-32-40, 11/23-56-57-61-90-107, 12/6-39-53-100, 13/6-16-30, 14/39, 15/25-86, 16/7-47-125, 17/23-25-30-54-55-65-66-84-108, 18/14-48-58-109-110, 19/36-65, 20/70, 21/4-22-56-92, 23/52-86-116, 26/9-24-26-28-47-48-68-104-122-140-159-175-191, 27/26-73-74-78-91-93, 28/70-37-68-69-85, 29/34-36-39-48, 32/25, 34/21, 35/13, 37/5-126-180, 38/16-66, 39/6-69, 40/62-64-66, 41/9-43-46-53, 42/10, 43/64-82, 44/7-8, 45/17-36, 53/30-32-42, 55/17-18-27-78, 68/7, 70/4, 73/9, 74/3, 75/12-30, 78/37, 85/12, 89/14, 96/3-8, 108/2.
- Аллаһ Тааланын ырайымкуудугу. 2/64-105, 3/74, 4/83-96-113, 6/12-54-133-147, 7/56-156, 9/61, 11/9, 15/56, 18/10-58, 24/10-14-20-21, 39/53.
- Аллаһтын ырайымчылыгы. 2/207-265, 4/114, 5/119, 9/62-96-100, 20/84-109, 39/7, 48/18, 58/22, 98/8.
- Аллаһ Тааланын Жалгыз Илах-Куудайлыгы жана башка ысым-сипаттары. 1/1, 1/1-3/2/133, 57/3, 112/1, 79/24, 87/1, 92/20, 3/36-167, 4/25-45, 5/61, 6/53-58-117-119-124, 10/40, 11/31, 12/77, 16/101-125, 17/25-47-54-55-84, 18/19-21-22-26, 19/70, 20/104, 22/68, 23/96, 26/188, 28/37-56-85, 29/10-32, 34/6, 35/15, 2/255, 3/2, 25/88, 40/65, 59/24, 2/234, 16/7-47, 22/65, 24/20, 51/58, 17/96, 29/52, 33/55, 40/12, 42/4-51, 43/4, 27/40, 29/6, 31/12-26, 69/33-52, 39/5, 40/42, 71/10, 34/26, 75/4-40, 77/23, 86/8, 6/18-61, 11/61, 34/50, 14/48, 38/65, 39/4, 40/16.

Кул элчиси Мадриб
Аллаһ Тааланын пайызети менен, Медина
Мунаваррадагы
Падыша Фахд атындагы Кураан
басмаканасы Комплекси, Сауд
арабиясынын Девжат, багыттоо,
Вакуф Жана Ислам иштери
министрлигинин
жетекчилиги астында,
1433-хидже жылда
айрак чыгар.
2012-жыл

Басма укугу сакталган.
Падыша Фахд бин Абдул Азиз Алам Сууд
атындагы Кураан басмаканасы Комплекси
Медина Мунаварра, Сауд Аравиясы т/а 6262
www.qurancomplex.gov.sa
contact@qurancomplex.gov.sa

Resim 1: Shamsuddin Khakimov'un *Iyık Kur'ân (Ayattarının Mânilerinin Kotormosu Kırgız Tilinde) Meali*. Soldan Sağ'ya: Ön Kapak, İçeriksel Açıklamalar ve Kur'ân Ansiklopedisi, Arka Kapak .

Bununla birlikte söz konusu mealin Kırgızistan'da yaygın şekilde kullanılmadığı, ilahiyat fakülteleri ve medreselerde temel kaynaklar arasında yer almadığı bilinmektedir. Bu durum, muhtemelen yerel dinî kurumlarla güçlü bir bağının bulunmamasından kaynaklanmaktadır. Araştırmaya konu olan eser, bir yandan Kırgızistan'da dinî hayatın dış etkilere ne derece açık olduğunu, diğer yandan Kur'ân tercümelerinin sadece dilsel değil aynı zamanda mezhebî yönelimleri de taşıdığını gösteren dikkate değer bir örnek oluşturmaktadır.

2. MUHKEM VE MÜTEŞÂBİH MESELESİ VE İLÂHÎ SIFATLAR

Muhkem ve müteşâbih konusu, Kur'ân'ın doğru anlaşılması için zaruri olup, İslam âlimleri tarafından en çok tartışılan başlıca konulardandır (Çatal & Kara, 2022, s. 137). Bu kavramlara dair tartışmaların kaynağı doğrudan Kur'ân'dır (Türcan, 2010, s. 277). Nitekim *Kur'ân-ı Kerîm* bazı âyetlerde tamamen muhkem (*Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, 2009, Ayet Yûnus, 1; Hûd, 1), bazı âyetlerde tamamen müteşâbih (Zümer, 23), bazı âyetlerde ise bir kısmı muhkem bir kısmı müteşâbih (Âl-i İmrân, 7) olarak vafedilmiştir ("Muhkem Müteşâbih Meselesine Selefî Bakışı", 2014, s. 180). İslâm düşünce tarihinde farklı görüşlerin ortaya çıkmasına ve çeşitli tartışmalara konu olan âyet, Âl-i İmrân sûresinin 7. âyetidir. Cenâb-ı Hak bu âyet-i Kerîmde şöyle buyurmaktadır: "*Sana kitabı indiren O'dur. Onun (Kur'ân) bir kısım âyetleri muhkemdir, ki bunlar kitabın esasıdır, diğerleri ise müteşâbihtir. Kalplerinde sapma meyli bulunanlar, fitne çıkarmak ve onu (kişisel arzularına göre) te'vil etmek için ondaki müteşâbihlerin peşine düşerler. Hâlbuki onun te'vilini ancak Allah bilir; bir de ilimde yüksek pâyeye erişenler. Derler ki: Ona inandık, hepsi rabbimiz katındandır. (Bu inceliği) yalnız akliselim sahipleri düşünüp anlar*". Söz konusu âyette geçen muhkem ve müteşâbih kavramları etrafında şekillenen farklı görüşler ve ortaya çıkan problemler aşağıda kısaca ele alınacaktır.

2.1. Muhkem ve Müteşâbih Kavramları ve Âlimlerin Görüşleri

Sözlüklerde "h-k-m/حکم" kökü (zûlmü) *engellemek* ve *reddetmek* gibi anlamlara gelmektedir (Ferâhîdî, 2013, s. 66; İbn Düreyd, 1987, s. 564; İbn Manzûr, 2005, s. 128). Tefsir ilminde muhkemin ıstılahî anlamı ise delaleti açık, kolayca anlaşılabilen, içinde şüphe ve kapalılık bulunmayan âyetlerdir (Apa, 2002, s. 153). Müteşâbih kelimesi Arapça "ş-b-h/شبه" kökünden türemiştir. "Şîbh" kelimesi sözlükte keyfiyet itibarıyla *benzerlik*, *benzer olma*, *birbirine yakınlık* anlamlarına gelir (Ferâhîdî, 2013, s. 404); Sâhib b. Abbâd, 1994, s. 396; Zebîdî, 1422, s. 411). Bu kökten türeyen müteşâbih (مُتَشَابِه), lafız veya mana yönüyle başkasına benzeyen, dolayısıyla tefsirinde güçlükler ortaya çıkan âyetler için kullanılmaktadır (İsfahânî, 2005, s. 257). Terim olarak ise birden fazla anlama ihtimali bulunan, anlaşılması güç olan lafızları ifade eder (Yavuz, 2006, s. 204).

İslâm âlimleri, Kur'ân'daki muhkem ve müteşâbih kavramlarına dair farklı yorumlar geliştirmiştir. Bu farklılık, kavramların hem dilsel kökenlerinden hem de Kur'ân'ın anlaşılmasındaki işlevsel rollerinden kaynaklanmaktadır. Âl-i İmrân sûresi'nin 7. âyeti, bu tartışmaların merkezinde yer almış; burada bazı âyetlerin "muhkem" (açık, te'vili bilinen) bazılarının ise "müteşâbih" (anlamı kapalı, yorum gerektiren) olduğu bildirilmiştir.

Erken dönem âlimleri, muhkem kavramını daha çok amelî boyutuyla, yani kendisiyle amel edilen, helal-haramı beyan eden, neshe konu olmayan âyetler olarak açıklamışlardır. Nitekim Taberî, muhkem âyetleri "helâl, haram, emir, nehiy ve sevap-ceza hükümlerinde delaleti açık, tafsîl ve beyan bakımından sağlam nasslar" olarak tanımlar (Taberî, 2001, s. 200). Mâtürîdî (ö. 333/944) ise konuyu "ümmü'l-kitâb" kavramı çerçevesinde ele alır (Mâtürîdî, 2005b, s. 244). Ona göre bu ifade, Kur'ân'ın "aslı, temeli ve gayesi" anlamına gelir; bu bağlamda "Ümmü'l-Kur'ân" olarak adlandırılan Fâtiha sûresi Kur'ân'ın özü ve başlangıcıdır (Önen, 2014, ss. 310-311). Kurtubî (ö. 671/1273), Câbir b. Abdullah'tan nakille muhkem âyetleri "te'vili bilinen ve anlamı anlaşılır nasslar" olarak tanımlar (el-Kurtubî, 2013, s. 17). İbn Kesîr ise muhkemin, "delaleti açık ve kimseye kapalı olmayan âyetler" olduğunu belirtir (İbn Kesîr, 2008, s. 389). Süyûtî (ö. 911/1505), muhkemi "mânâsı açık yahut te'vil yoluyla bilinebilen âyetler"

olarak değerlendirir (Süyûtî, 2006, ss. 639-641). Zürcânî (ö. 1367/1948) ise muhkemin iki anlamda kullanıldığını kaydeder: birincisi, mensûhun karşıtı olup neshin söz konusu olmadığı hükümler; ikincisi, müteşâbihin karşıtı olup anlamı kapalı olmayan âyetlerdir (Zürcânî, 2006, s. 529).

Müteşâbih kavramı ise anlamında kapalılık bulunan, birden fazla anlama ihtimali olan ve te'vile açık âyetleri ifade eder. Âl-i İmrân 7. âyetinde geçen “وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ” ifadesi, müteşâbihin te'vilinin yalnızca Allah tarafından mı yoksa “ilimde derinleşenler” (er-râsihûne fi'l-ilm) tarafından da mı bilinebileceği hususunda farklı yorumlara yol açmıştır. Selef âlimleri (Evvâî, Mâlik b. Enes, Şâfiî, Ahmed b. Hanbel vb.) anlamı Allah'a havale etmeyi tercih etmiş, buna karşılık kelâmcılar (Mu'tezile, Eş'arî, Mâtürîdî) muhkemlerin ışığında aklî ve dilsel ilkelerle te'vilin mümkün olduğunu savunmuşlardır (Yavuz, 2006, ss. 204-206).

Tefsir tarihinde bu iki kavram, Kur'an'ın yorum metodolojisini belirleyen temel ayrım noktalarından biri olmuştur. Muhkem âyetler, anlamı açık, delaleti kesin ve hüküm bildiren nasslar iken; müteşâbih âyetler, anlamı kapalı, çok yönlü anlama elverişli veya gaybî hakikatleri konu edinen ifadelerdir (Mâtürîdî, 2005a, s. 297).

Muhkem-müteşâbih ayrımı yalnızca dilsel bir farklılık değil, aynı zamanda Kur'an'ın tefsirinde metodolojik bir ölçüt olarak kabul edilmiştir. Müteşâbih âyetler özellikle haberî sıfatlar gibi konularda Kur'an'a derinlik kazandırmış ve farklı mezheplerin Kur'an'ı anlama biçimlerinde önemli bir ölçüt olmuştur.

2.2. İlâhî Sıfatlar Bağlamında Müteşâbih Meselesi

Müteşâbih konusu içerisinde ilâhî sıfatların önemli bir yeri bulunmaktadır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de geçen ve Allah Teâlâ'nın insana benzediği izlenimi uyandıran bazı ifadeler, sahabe döneminde herhangi bir yorum yapılmadan olduğu gibi kabul edilmiştir. Ancak V. (VII.) yüzyıldan itibaren bu mesele tartışmaya açılmıştır. Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) müteşâbih âyetleri yanlış te'vil eden ilk kişinin Cehm b. Safvân (ö. 128/745-46) olduğunu belirtmiştir. İbn Haldûn (ö. 808/1406) ise bu dönemde bir kısım hadisçilerin, “Allah görülen cisimler gibi olmayan bir cisimdir” diyerek, hadisçilerin teşbihe düştüklerini, daha sonra Selefiyye'nin “bilâkeyf” yaklaşımıyla sıfatları kabul etmelerine rağmen fiilen teşbihten kurtulamadıklarını eleştirir. Bu anlayışa tepki gösteren Mu'tezile, tenzihle aşırılığa giderek sıfatları zihnî kavramlara indirgemıştır. Buna karşılık Ehl-i sünnet kelâmcıları arasında İbn Küllâb el-Basrî (ö. 240/854), Ebü'l-Abbâs el-Kalânîsî (ö. 248/862), Muhâsibî (ö. 243/857) ve Eş'arî, Allah'ın “ilim”, “kudret”, “irade”, “sem”, “basar” ve “kelâm” gibi zâtını niteleyen hakikî sıfatlarını kabul etmiş, teşbihe götüren görüşleri reddetmiştir. Mâtürîdî, sıfatlar meselesini derinlemesine ele alarak Sünnî kelâmı Eş'arî'den önce daha sistematik bir yaklaşım ortaya koymuştur. İbn Teymiyye ise tartışmaları Ca'd b. Dirhem'in (ö. 124/742) başlattığını, onun Allah'ın sıfatlarını aklî delillerle inkâr ettiğini ve Cehm'in de bu görüşü takip ettiğini söyler (Çelebi, 2009, ss. 101-102). Müteşâbih meselesinin konumuzla ilgisi, ilâhî sıfatların müteşâbihten sayılmasıdır. Bu bağlamda problem, haberî sıfatların nasıl anlaşılacağıdır. Selefiyye onları zahir anlamıyla ve “bilâkeyf” kabul ederken, Mu'tezile onları reddetmiş, Ehl-i sünnet kelâmcıları ise sıfatları teşbihten arındırarak gerçek nitelikler olarak kabul etmişlerdir.

2.3. İlâhî Sıfatların Anlaşılmasında İzlenen Yöntemlerin Tahlili

İlâhî sıfatların anlaşılması konusunda İslâm düşüncesinde üç temel yöntem ortaya çıkmıştır: “teşbih”, “tefviz” ve “te'vil”. Teşbih, naslardaki sıfatların lafzî anlamını esas alarak Allah'ı mahlûkata benzetmek şeklinde tanımlanır. Tarih boyunca bazı marjinal gruplar bu anlayışı savunsa da İslâm âlimlerinin çoğu tarafından reddedilmiştir. Tefviz, özellikle Selef ulemâsı tarafından benimsenmiş, naslarda bildirilen sıfatların varlığı kabul edilmiş fakat keyfiyetlerinin yalnızca Allah tarafından bilindiği belirtilmiştir. Te'vil ise Cehmîyye, Mu'tezile, Şîa, Eş'ariyye, Mâtürîdiyye ve felsefeciler tarafından benimsenmiş olup bu yaklaşımda ilk bakışta beşerî çağrışım içeren ifadeler dil kuralları ve aklî ilkeler çerçevesinde mecazî ve tenzihî biçimde açıklanmıştır. Böylece Selef ulemâsı sıfatların hakikatini Allah'a havale etmiş, Mu'tezile ve Şîa tenzihî merkeze alarak “te'vil” yapmış, Eş'arî ve Mâtürîdîler ise sıfatları ispat etmekle birlikte teşbihten uzaklaştırmaya çalışmışlardır (Çelebi, 2009, s.

102). Bu farklı yöntemler, sıfat meselesinin İslâm düşüncesinde mezheplerin ayrışma noktalarından biri haline geldiğini göstermektedir.

2.4. İlâhî Sıfatların Tasnifi

İlâhî sıfatların tasnifi, farklı ekollerin yaklaşımına göre değişiklik göstermiştir. Bu alanda ilk tasnifi yapanlardan biri Ebû Hanîfe (ö. 150/767) olmuştur. O, sıfatları “zâtî” ve “fiilî” olarak ikiye ayırmıştır. Ona göre “hayat, ilim, irade, kudret, kelâm, sem ve basar” zâtî sıfatlar, “yaratma, yapma, rızık verme, hayat verme ve hayatı sona erdirmeye” ise fiilî sıfatlardır. Ahmed b. Hanbel ise sıfatları “peygamberin getirdiği vahiylerle (sem’) bilinenler” (sem, basar, vech, yed, istivâ vb.) ve “hem sem’, hem de akılla bilinenler” (hayat, ilim, kudret, irade, kelâm) şeklinde ikiye ayırmış, ayrıca zâtî–fiilî ayrımını da benimsemiştir. Mâtürîdî, Ebû Hanîfe’nin çizgisini sürdürerek sıfatları zâtî ve fiilî diye tasnif etmiş, fiilî sıfatları ezeli olan “tekvin” içinde değerlendirmiş, fakat selbî, sübûtî ve haberî ayrımını kullanmamış, haberî sıfatları ise aklî te’vile tâbi tutmuştur. Eş’arî ise Ahmed b. Hanbel’in yöntemini benimseyerek sıfatların bir kısmının “müteşâbih” olduğunu vurgulamış ve bunların aklî bilgilerle açıklanabileceğini savunmuştur. Müteahhir dönemlerde ise bu tasnifler daha sistematik hale getirilmiş, sıfatlar genellikle üç ana başlıkta toplanmıştır: “zâtî”, “fiilî” ve “haberî”. Zâtî sıfatlar da kendi içinde “nefsî”, “selbî (tenzihî)” ve “sübûtî (icâbî)” olarak sınıflandırılmıştır (Çelebi, 2009, ss. 103-104).

Böylece sıfatların tasnifi, Ebû Hanîfe’nin zâtî–fiilî ayrımından başlayarak Ahmed b. Hanbel’in naklî–aklî ayrımına, Mâtürîdî’nin tekvin vurgusuna ve Eş’arî’nin müteşâbih yaklaşımına kadar farklı çizgilerde gelişmiş, sonraki dönemlerde bu tasnif öğretim amacıyla sistemleştirilmiştir.

2.5. Haberî Sıfatların Yorumu

Haberî sıfatlar, sözlük anlamları itibarıyla yaratılmışlara özgü özellikler taşıyan fakat naslarda Allah’a nispet edildikleri için ilâhî sıfatlar arasında değerlendirilen kavramlardır. “Yed”, “vech”, “ayn”, “istivâ”, “nüzü”, “ityân”, “ısba”, “kadem” ve “dihk/gülme” bu gruba örnek teşkil eder. Selefîye bu sıfatları zâtî–haberî ve fiilî–haberî şeklinde ikiye ayırmış, bunların te’vilsiz olarak, mahiyetine girilmeksizin ve teşbihe düşülmeden kabul edilmesi gerektiğini savunmuştur. Buna karşılık kelâm ekollerinin tamamı, söz konusu sıfatların aklî ve dilbilimsel veriler ışığında mecazî anlamlarla te’vil edilmesinde birleşmiştir. Nitekim “yed” kavramı “kudret”, “vech” ifadesi “zât”, “ayn” kelimesinden kasıt “ilim”, “istivâ” ise “hükümlerlik” şeklinde yorumlanmıştır. Mâtürîdî de sıfatların hakiki mahiyetlerinin bilinemeyeceğini vurgulamış, bu sebeple mecazî yorumların zorunlu olduğunu belirtmiştir (Çelebi, 2009, s. 105). Böylece Selefî yaklaşımda lafzî kabul, kelâmî ekollerde ise te’vil öne çıkmıştır.

3. “İSTİVÂ” KAVRAMI BAĞLAMINDA KHAKİMOV’UN MEALİNDE HABERÎ SIFATLARIN MEZHEBÎ AÇIDAN İNCELENMESİ

Müellifin ilmî birikimi ve inanç dünyası, ayetlerin tercüme ve yorumuna doğrudan etki eden unsurlar arasında yer alır. Bu etki, kullanılan kavramların seçilişinde, lafızların hangi anlam alanına yönlendirildiğinde ve ayetlerin yorum çerçevesinin nasıl belirlendiğinde kendini gösterir (Kılınçlı, 2021, s. 199). Meal hazırlarken ilmî tarafsızlığın korunması, hem Kur’ân’ın doğru anlaşılması, hem de mezhebî kabullerin aşırı derecede meale yansımaması açısından önem taşır. Bu çalışmanın esas konusu, Khakimov’un hazırladığı Kırgızca mealde “istivâ” gibi haberî sıfatların tercümesinde “teşbih”, “tefviz” ve “te’vil” yöntemlerinden hangisinin benimsendiğini ortaya koymak, böylece yorumlarda hangi yaklaşımın öne çıktığını ve bunun hangi mezhebî geleneğe daha yakın olduğunu irdelemektir. Bu çerçevede önce ilgili kavramlar açıklanacak, ardından söz konusu ayetler üzerinde tarama yapılacak ve elde edilen bulgular mezhebî açıdan karşılaştırmalı olarak değerlendirilecektir.

3.1. “İstivâ” Kavramının Anlamı ve Yorumları

“İstivâ” kelimesi lügatte “mutedil olmak, aynı seviyeye gelmek, sonuna ulaşmak, kast etmek, yükselmek, karar kılmak ve yönelmek” gibi anlamlara gelir (İbn Manzûr, 2010, s. 410). Fiil biçimi “alâ” ile kullanıldığında “yüceltmek, istilâ etmek”, tamamlamak” gibi manaları taşır (Mâtürîdî, 2008, s. 375).

Cumhurun yaklaşımına göre “istivâ”, Allah’ın kâinat üzerindeki kudret ve hâkimiyetini ifade eden bir kavram olarak “istilâ” mânasında te’vil edilmiştir (Kasar, 1997, s. 206).

Tarih boyunca bu kavram farklı ekoller tarafından değişik biçimlerde yorumlanmıştır. Müşebbihe ve Mücessime, Arş ve istivâ ile ilgili nassları zahiri anlamda almış, böylece teşbih ve tecsime düşmüştür. Buna tepki olarak Cehm b. Safvân bu tür sıfatları inkâr etmiş, “istivâ”yı da reddetmiştir. Daha sonra Mu’tezile bu görüşü benimseyerek Tâhâ sûresi 5. âyetini “Rahmân Arş’a galip geldi” (الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى) şeklinde “istilâ ve galebe” anlamında te’vil etmiştir (Aydın, 2012, s. 145).

Ehl-i sünnet ise bu konuda Selef ve Halef olarak ikiye ayrılmıştır. Selef, keyfiyetsiz ispat yoluyla hem tenzihi gözetmiş hem de nassı inkâr etmemiştir. Halef ise aklî gerekçelerle te’vile başvurmuş, böylece metnin muradını açıklama çabasına yönelmiştir. Bu bağlamda Ebû Hanîfe’nin Selefî tavra daha yakın olduğu aktarılır. Bu konuda İmam Mâlik’in “*İstivâ malûmdur, keyfiyeti meçhuldür, buna inanmak vacip, soru sormak (bu konuda) bid’attır*” (Mâtürîdî, 2005a, s. 137) sözüne delil olarak gösterirler (Aydın, 2012, s. 145).

Mâtürîdî, Şûrâ sûresi 11. âyete dayanarak Allah’ın mahlûkata benzemekten münezzehe olduğunu belirtmiş ve istivânın zahiri anlamda kabul edilemeyeceğini öne sürmüştür. Mâtürîdî “istivâ”yı “istilâ” ve arş’ı da “mülk” olarak yorumlamıştır (Mâtürîdî, 2005a, s. 453). Eş’arî ise Allah’ın Arş’a gerçekten istivâ ettiğini savunmuş, delil olarak dualarda ellerin semaya kaldırılmasını göstermiştir. Mâtürîdî bu delili ibadetin yönlendirilmesi ve semanın vahyin iniş yeri olmasıyla açıklamıştır (Aydın, 2012, s. 148).

Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210), A’raf 7/54, Fussilet 41/11, Bakara 2/29 gibi ayetleri yorumlayarak istivânın mekân anlamında düşünülemeyeceğini ifade etmiştir (Râzî, 2000, s. 380). Ona göre böyle bir yaklaşım teşbih ve tecsime kapı aralayacağından doğru değildir. Halef âlimleri bu sebeple istivâyı “istilâ ve mâlik olmak” (kudret), “kastetmek” (irade) ve “tam ve kâmil olmak” şeklinde yorumlamışlardır (Aydın, 2012, ss. 148-149).

Bununla birlikte İbn Hazm (ö. 456/1064), istivânın “istilâ” anlamında alınmasını reddetmiş, el-Gazzâlî de “istivâ”nın hakiki değil, mecazî olduğunu; bunun Allah’ın kudreti, hâkimiyeti ve rubûbiyetinin kemali anlamında anlaşılması gerektiğini açıkça ortaya koymuştur (Gazzâlî, 2004, s. 40). Râzî, bu görüşü filozofların tesir zinciri anlayışına benzetmiştir (Aydın, 2012, s. 150).

Kerrâmiyye ve Müşebbihe gibi küçük azınlıklar dışında, İslâm âlimlerinin çoğunluğu istivâyı Allah’ın arşa oturması şeklinde anlamayı imkânsız görmüştür. Selef âlimleri, Allah’ın arşa istivâ etmesini keyfiyeti bilinmeksizin kabul etmiş ve bu anlayış, farklı itikadî ekollere mensup âlimlerce de benimsenmiştir. Bazı Selef âlimleri, “Allah arşın üzerindedir, ancak yaratıkların mekânına benzemez” derken “zâtıyla ve sınırı bilinmeksizin” ifadesini de kullanmış, fakat bu yorumlar insan zihnini teşbihten tamamen uzaklaştıramamıştır. Kelâmcılar istivâyı mecazi yorumlayarak tenzihi öne çıkarmış, ancak her iki yaklaşım da beşerî yorumlara dayandığından görüşleri tekfir alanına çekilmemelidir. Dolayısıyla istivâ, Allah’a nispet edilen fiilî bir sıfattır ve naslara bağlı kalınması halinde herhangi bir yoruma gerek yoktur, yorum yapılacaksa tenzih amaçlı olmalıdır. İbn Rüşd’ün de belirttiği gibi, farklı zihnî kapasitelerdeki kitleler farklı yorumlardan yararlanabilir, halk Selefiyye’nin yaklaşımını, daha yüksek kapasiteli âlimler ise kelâmcı yorumunu tercih edebilir (Yavuz, 2001, s. 404).

3.2. İstivâ Kavramıyla İlgili Ayetler ve Khakimov’un Mealindeki Yorumlar

Kur’ân-ı Kerîm’de yer alan “istivâ” kavramı, Allah’ın Arş ile ilişkisinin nasıl anlaşılması gerektiği konusunda farklı yorumlara konu olmuştur. Bu çalışmada ilgili âyetler ele alınacak ve Khakimov’un Kırgızca meâlindeki tercüme ve açıklamalar incelenerek, onun yorumlarının mezhebi açıdan hangi yaklaşımı yansıttığı değerlendirilecektir.

Örnek 1: 7. A’raf /54

إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ...

“Силердин Раббиңер Аллах. Ал асмандар менен Жерди алты күндө жаратты. Кийин Ариштан бийик болду.../Sizin Rabbiniz Allah'tır. O, gökleri ve yeri altı günde yarattı. Sonra Arş'a yükseldi...” (Iyık Kur'an, 2013, s. 257).

Khakimov, istivâ kavramını “yükselmek” diye çevirdikten sonra dipnotunda bu görüşünü farklı kaynaklarla temellendirmiştir. Öncelikle *el-Mu'cemü'l-Vasît* sözlüğünden hareketle istivânın lugavî anlamının “yükselmek ve üstte olmak” olduğunu belirtir. Ardından tabiîn âlimlerinden Mücâhid'in “Allah'ın istivâsı, O'nun yüce olmasıdır” şeklindeki tefsirini aktararak bu anlamın erken dönemde de benimsendiğini gösterir. Buhârî, Müslim, Tirmizî ve İbn Mâce'de geçen rivayetlerle “Arş'ın üstünde olma” anlayışını hadis desteğiyle güçlendirir. Son olarak Hanefî gelenekten Molla Ali el-Kârî'nin *Şerhu Fıkhu'l-Ekber*'inden nakille, istivânın “istilâ” (ele geçirme, sahip olma) şeklinde yorumlanamayacağını vurgular. Böylece Khakimov, istivâyı lafzî anlamda “Allah'ın Arş üzerinde yükselmesi” olarak açıklamıştır (Iyık Kur'an, 2013, s. 257).

Örnek 2: 10. Yunus /3

إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ...

“Чынында, силердин Раббиңер Жер менен асмандарды алты күндө жаратып, андан кийин (жер-асмандардан да кең болгон) Ариштан бийик болду.../Gerçekten, Rabbiniz gökleri ve yeri altı günde yarattı, sonra da (yer göklerden daha geniş olan) Arş'a yükseldi...” (Iyık Kur'an, 2013, s. 340).

Bu âyetin çevirisine bakarak Khakimov'un “istivâ” kavramının yorumunu aynı şekilde Selefî çizgiye daha yakın olduğunu görmek mümkündür. Çünkü burada “istivâ”yı te'vilsiz olarak Allah'ın Arş'a çıkışı şeklinde kabul etmiş, yalnız teşbihten sakınmak için “hiçbir şeye benzemez” vurgusunu eklemiştir (Iyık Kur'an, 2013, s. 340). Bu yaklaşım, İmam Mâlik'in meşhur “*İstivâ malûmdur, keyfiyeti meçhuldür, buna inanmak vacip, sormak bid'attır*” sözüne uygundur. Khakimov'un mealinde te'vil yapılmaması ve lafzın doğrudan alınması, müellifin yorumlarında Selefî eğilimin ağırlıklı olduğunu göstermektedir.

Örnek 3: 13. Ra'd /2

اللَّهُ الَّذِي رَفَعَ السَّمَوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ...

“Аллах силер көрүп турган асмандарды тирөөчсүз көтөрдү. Андан кийин Ариштан бийик болду... /Allah, sizin gördüğünüz gökleri direksiz yükseltti. Sonra Arş'a yükseldi...” (Iyık Kur'an, 2013, s. 409).

Khakimov, söz konusu ayette “istivâ” kavramını “Arş'a yükseldi” şeklinde çevirdikten sonra, açıklama kısmında A'râf sûresi 54. ayete dair kullandığı dipnotları ve açıklamaları neredeyse aynen tekrar etmiştir. Böylelikle o, istivâ kavramına her iki yerde de lugavî anlam çerçevesinde “yükselmek” mânasını vermiş, bu anlamı sözlük (*el-Mu'cemü'l-Vasît*), tabiîn rivayeti (*Mücâhid b. Cebr*), hadisler (Buhârî, Müslim, Tirmizî, İbn Mâce) ve Hanefî geleneğinden Molla Ali el-Kârî'nin *Şerhu Fıkhu'l-Ekber*'ine atıflarla desteklemiştir. Bu yöntem, Khakimov'un istivâyâ dair lafzî yorumunu güçlendirme çabası olarak anlaşılabilir. Ancak akademik açıdan bazı eleştirilere de açıktır. Çünkü dipnot ve açıklamaların farklı sûrelerdeki tekrarları, metinlerarası bağlam farklılıklarını göz ardı etme riskini taşıyabilir.

Örnek 4: 20. Tâhâ /5

الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى

“(Ал) Рахман, Ариштын үстүнө көтөрүлдү /Rahman, Arş'ın üzerine yükseldi.”

Tâhâ sûresinin 5. âyetinde geçen “istivâ” kavramı müellif tarafından “yükselmek” şeklinde çevrilmiştir. Bu bağlamda Khakimov, söz konusu kelimeye dair yaptığı açıklamada A'râf sûresi 54. âyet ve Ra'd sûresi 2. âyet için kullandığı dipnot ve yorumları burada da aynen aktarmış, dolayısıyla istivâ

kavramına ilişkin değerlendirmelerini farklı sûrelerde aynı içerikle sürdürmüştür. Böylece müellif, her üç yerde de lugavî yorumu esas alarak “yükselmek” anlamını öne çıkarmıştır.

Örnek 5: 25. Furkan /59

الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ...

“Ал асмандар менен жерди жана экөөсүнүн арасында болгон нерселерди алты күндө жаратып, андан кийин (Өзүнүн гана улуулугуна жараша) Ариштан Бийик-Жогору болду... /O, gökleri, yeri ve ikisi arasındaki şeyleri altı günde yarattı; sonra da (kendi yüceliğine uygun şekilde) Arş’a yükseldi...” (Iyık Kur’ân, 2013, s. 625).

Khakimov bu âyetin yorumunda lafzî değil, te’vile yakın bir çeviri yapmıştır. Mezkûr âyetin mealinde parantez içerisinde “Allah’ın yüceliğine uygun şekilde” ifadesini kullanmıştır. Bu ifade mekânsal yorumu reddetmekte ve Allah’ın mutlak yüceliğini vurgulamaktadır. Açıklamada hadis kaynaklarına (Buhârî, Müslim, Tirmizî, İbn Mâce) dayanarak “Allah’ın rahmeti gazabını aşmıştır” hadisini aktarmış, böylece âyeti rahmet ve yücelik çerçevesinde yorumlamıştır. Bu, klasik kelâmî te’vil çizgisine daha yakın bir tavrıdır.

Örnek 6: 32. Secde /4

اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ...

“Аллах асмандарды, жерди жана ал экөөсүнүн арасындагы (бардык жандуу-жансыз) нерселерди алты күндө жаратып, кийин Ариштан Бийик болду... /Allah, gökleri, yeri ve ikisi arasındaki (bütün canlı ve cansız) şeyleri altı günde yarattı; sonra Arş üzerine yükseldi...” (Iyık Kur’ân, 2013, s. 718).

Bu âyetin meâlinde “istivâ” kavramı yine “yükselmek” şeklinde çevirilmiştir. Khakimov meâlin yorum kısmında Selefî çizgide kaleme alınmış *Tefsîru’l-Muyesser* ile Hanefî geleneğine mensup Molla Ali el-Kârî’nin *Şerhu’l-Fıkhu’l-Ekber*’ine atıfta bulunmuştur. *Tefsîru’l-Muyesser* bu âyeti şu şekilde yorumlar: “Gökleri, yeri ve ikisi arasındakileri altı günde yaratan Allah’tır. Bu yaratılışın hikmetini O bilir; çünkü dilerse onları “Ol!” demekle de yaratmaya kadirdir. Sonra yüce ve münezzeh olan Allah, Arş’a istivâ etmiştir; yani Arş’ın üzerine yükselmiştir. Onun Arş’a istivâsı, celâline layık bir istivâdır; keyfiyeti bilinemez ve mahlûkatın istivâsına benzemez.” Bu ifade, istivâyâ doğrudan “yükselmek” anlamı vererek mecazî yorumlardan uzak durmakta, aynı zamanda keyfiyetin bilinmezliği vurgulanarak teşbîh ve tescîm ihtimali reddedilmektedir. Molla Ali el-Kârî’nin nakli ise, Allah’ın Arş’a istivâsını “istilâ” (egemenlik kurma) şeklinde yorumlamanın caiz olmadığını belirtmektedir. Khakimov, bu iki kaynağı bir arada kullanarak istivânın sadece “Allah’ın Arş üzerine yükselmesi” şeklinde anlaşılması gerektiğini savunmakta, fakat Hanefî-Mâturîdî kelâm geleneğinin te’vîl yöntemine kapı aralayan “istilâ” yorumunu reddetmektedir. Böylelikle onun yaklaşımı, klasik Hanefî-Mâturîdî çizgiden uzaklaşıp Selefî yoruma yakınlaşan bir eğilimi yansıtmaktadır.

Örnek 7: 57. Hadîd /4

هُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ...

“Ал асмандар менен жерди алты күндө жаратып, кийин Ариштан Бийик болду... /O Gökleri ve yeri altı günde yarattı, sonra Arş’a yükseldi...” (Iyık Kur’ân, 2013, s. 951).

Khakimov bu âyet’te geçen “istivâ” kelimesini “yükselmek” şeklinde çevirmiş ve açıklama kısmında da Secde sûresi 4. âyetine yaptığı yorumları tekrar kullanmıştır. Bu yaklaşım, onun “istivâ” kavramını farklı âyetlerde benzer kalıplarla ele aldığını ve herhangi bir yeni yorum getirmeden aynı ifadeleri tekrarladığını göstermektedir. Böylece müellif, istivâyâ “yükselmek” anlamını vererek te’vîli reddeden Selefî çizgiye yakın durmakta. Fakat Hanefî-Mâturîdî tefsir geleneğinde yer alan farklı anlamlandırma imkânlarını göz ardı etmektedir. Bu da onun metodunda hem tekrarların yoğun olduğunu hem de mezhebî açıdan tek yönlü bir tercihin öne çıktığını göstermektedir.

3.2.1. Khakimov'un Mealinde "İstivâ" Kavramının Yorumu ve Mezhebî Yönelimi

Khakimov'un mealinde "istivâ" kavramı tüm âyetlerde istisnasız şekilde "yükselmek" anlamıyla çevrilmiştir. Bunun yanında, yorum ve dipnot kısımlarında aynı kaynaklara bir kaç kez başvurulmuştur. Bu kaynakların başında *el-Mu'cemü'l-Vasît* gelmekte, burada "istivâ"nın lugavî olarak "yükselmek, üstte olmak" mânasına geldiği belirtilmiştir. Ardından Mücâhid b. Cebr'in "*Allah'ın istivâsı, O'nun yüce olmasıdır*" şeklindeki tefsiri aktarılmış, böylece erken dönemden bir otorite desteği sunulmuştur. Hadis literatüründen ise Buhârî, Müslim, Tirmizî ve İbn Mâce gibi sahih kaynaklardan rivayetler zikredilerek "*Allah'ın Arş'ın üstünde olması*" görüşü pekiştirilmiştir. Son olarak, Hanefî gelenekten Molla Ali el-Kârî'nin *Şerhu'l-Fıkhî'l-Ekber*'indeki "*istivâ/istilâ değildir*" şeklindeki vurgusuna yer verilmiştir.

Bu metodolojik tercihler, Khakimov'un istivâyâ verdiği anlamı ortaya koymaktadır. O, istivâyâ lafzî çerçevede "*Allah'ın Arş'a yükselmesi*" olarak kabul etmekte, fakat bunun keyfiyetinin bilinmeyeceğini ve mahlûkata benzemeyeceğini özellikle belirtmektedir. Dolayısıyla onun yaklaşımı Selefi çizgiye yakın, Hanefî-Mâturîdî geleneğe ise mesafeli görünmektedir. Çünkü Mâturîdî kelâmcılar, "istivâ"yı çoğu zaman "istilâ" (egemenlik kurma) veya Allah'ın kudret ve hâkimiyetinin tecellisi şeklinde te'vil etmişlerdir.

Bununla birlikte, Khakimov'un mealinde aynı dipnot ve açıklamaların farklı âyetlerde tekrar edilmesi dikkat çekmektedir. Bu durum, onun istivâ kavramını bütün bağlamlarda benzer bir formülasyonla ele aldığını ve farklı sûrelerdeki nüansları gözetmekten ziyade lugavî anlamı öne çıkardığını göstermektedir. Mezhebî açıdan ise bu tercih, Hanefî-Mâturîdî geleneğin te'vile açık yorumlarından ziyade lafzî yorumu merkeze alan bir yaklaşımı yansıtmaktadır.

SONUÇ

Bu çalışma, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra dinî hayatın yeniden şekillendiği Kırgızistan'da, Kur'ân mealleri üzerinden mezhebî eğilimlerin nasıl yansıdığını somut bir örnekle ortaya koymayı amaçlamıştır. Shamsuddin Khakimov'un *Iyık Kur'ân (Ayattarının Mânilerinin Kotormosu Kırgız Tilinde)* adlı mealî "istivâ" (اِسْتَوَى) kavramının özelinde incelenmiştir. Yapılan analizler, hem kavramın çevirisinde hem de kullanılan tefsir kaynaklarında Khakimov'un klasik Hanefî-Mâturîdî çizgiden ziyade Selefi yorum anlayışına yakın bir yaklaşım sergilediğini göstermiştir.

Khakimov'un mealî, Sovyet sonrası dönemde Kırgız halkının dinî metinlere doğrudan ulaşma çabasının bir ürünü olarak ortaya çıkmış; ancak bu çaba, aynı zamanda dış etkilerle şekillenen yeni dinî yönelimlerin metin diline yansıdığı bir alan haline gelmiştir. Medine'de, Melik Fehd Mushaf-ı Şerif Basım-Yayın Kurumu tarafından yayımlanan bu mealin ilmi denetim süreci, eserin Suudi Arabistan merkezli tefsir geleneğinin izlerini taşımasına zemin hazırlamıştır. Khakimov'un kullandığı temel kaynaklar *et-Tefsîru'l-Müeyesser*, *Câmiu'l-Beyân*, *Tefsîru İbn Kesîr*, *Şerhu Fıkhî'l-Ekber* rivayet merkezli tefsir çizgisini yansıtan eserlerdir. Bu durum, onun meal metodolojisinde lugavî anlamın merkeze alındığını, aklî ve kelâmî te'vile ise mesafeli durulduğunu göstermektedir.

"İstivâ" kavramının ilgili âyetlerde (A'râf 7/54, Yûnus 10/3, Ra'd 13/2, Tâhâ 20/5, Furkân 25/59, Secde 32/4, Hadîd 57/4) istisnasız biçimde "Allah'ın arş'a yükselmesi" şeklinde zahiri/lafzî anlamıyla çevrilmesi, bu yaklaşımın açık bir göstergesidir. Mütercim, açıklama kısımlarında da sürekli olarak aynı sözlük (*el-Mu'cemü'l-Vasît*), tabiîn rivayetleri (Mücâhid b. Cebr), hadis kaynakları (Buhârî, Müslim, Tirmizî, İbn Mâce) ve Hanefî gelenekten Molla Ali el-Kârî'ye atıflar yaparak görüşünü desteklemiştir. Ancak burada Mâturîdî ekolünün te'vil merkezli yorumlarına veya "istivâ/istilâ" ilişkisindeki sembolik anlam katmanlarına yer verilmemiştir. Bu da Khakimov'un yorumlarında lafzî anlamı ön plana çıkarıp te'vili sınırladığı sonucunu doğurmuştur.

Mealî bütüncül biçimde değerlendirmek amacıyla, "istivâ" kavramı yanında "yed" ve "vech" gibi diğer haberî sıfatların meallerine de hızlıca bakıldığında, aynı lafzî yönelimin bu sıfatlarda da sürdürüldüğünü görmek mümkündür. Mütercimin: Sâd sûresinin 75. ayetindeki "bi-yedeyye" (بِيَدَيْ) ifadesini "Эки колум менен/ İki elimle", Fetih sûresi 10. ayetindeki "yedullâhi fevka eydihim" (يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ) ibaresini "Аллахтын колу алардын колунун үстүндө/ Allah'ın eli onların ellerinin

üzerindedir”, Kasas sûresi 88. ayetindeki “ve yebkâ vechu rabbike” (وَيَبْقَى وَجْهُ رَبِّكَ) cümlesini “Раббиндин жүзү түбөлүк/ Rabbinin yüzü bâkidir/ebedîdir” şeklinde doğrudan çevirerek lafzı aynen koruduğu görülmektedir. Bu yaklaşım, mütercimın sıfat ifadelerini herhangi bir te’vil veya açıklama getirmeden çevirmeyi tercih ettiğini ortaya koymaktadır.

Metodolojik olarak bakıldığında, Khakimov’un mealinde aynı açıklamaların farklı sûrelerde tekrar edilmesi, tefsiri bağlamın dinamik yapısının göz ardı edildiğini ve yorumun formüle dönüştüğünü göstermektedir. Bu tekrarlar, mütercimın kavramı her bağlamda tek boyutlu biçimde ele aldığını ve anlam zenginliğini daralttığını ortaya koymaktadır.

Çalışmanın sosyo-dinî boyutunda ise şu sonuç öne çıkmaktadır: Kırgızistan’da dinî düşünce, Sovyet sonrası dönemde hem Hanefî-Mâturîdî geleneği koruma çabalarıyla, hem de farklı coğrafyalardan gelen çeşitli dinî yaklaşımların etkisiyle yeniden şekillenmektedir. Kırgızistan devleti, Hanefî-Mâturîdî kimliğini resmî çizgi olarak benimsemiş olsa da bireysel düzeyde yayımlanan bazı eserlerde bu gelenek dışında kalan farklı yorumların yansımaları görülebilmektedir. Khakimov’un meali bu bağlamda, Kırgızistan’daki mezhebî çeşitliliğin ve dış kaynaklı dinî düşüncelerin Kur’ân çevirilerine yansımalarını gösteren bir örnek niteliğindedir. Ayrıca Hanefî-Mâturîdî çizginin dışında kalan çeşitli görüşlerin meallerde yer yer gözlemlenebildiği dikkat çekmektedir. Bununla birlikte, meallerde genel olarak toplumun aşırılıklardan korunması amacıyla dinî metinlerin te’vilden ziyade lafzî yorumlara dayanarak aktarılmasına yönelik bir hassasiyetin de bulunduğunu söylemek mümkündür.

Sonuç olarak, Khakimov’un meali, haberî sıfatların tercümesinde lafzî sadakati önceleyen ve açıklamaya gitmeyen bir yaklaşım sergilemektedir. Meali bütüncül biçimde değerlendirmek amacıyla “istivâ” kavramı yanında “yed” ve “vech” gibi diğer haberî sıfatların meallerine de sonuç kısmında kısaca bakıldığında, aynı yöntemin tutarlı biçimde devam ettiği görülmektedir. Bu durum, mütercimın te’vile başvurmaksızın (teşbihi önleme amacıyla) lafzı muhafaza eden ve anlamın keyfiyetini Allah’a havale eden (tefvîz) bir çeviri tutumu benimsediğini göstermektedir. Böylece eser, klasik Hanefî-Mâturîdî te’vil geleneğinden ziyade, Selef-i Sâlihîn’in tefvîz anlayışıyla uyumlu bir çeviri çizgisini yansıtmaktadır.

KAYNAKÇA

- Apa, E. (2002). Müteşâbih Ayetler Kavramı Hakkında Tarihi ve Semantik Bir İnceleme. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 43(2).
- Aydın, Ö. (2012). Kur’an’da Geçen Bellibaşlı Haberî Sıfatların Te’vili. *Journal of İstanbul University Faculty of Theology*, 2.
- Çatal, Ş., & Kara, M. (2022). Zemahşerî Ve Tabâtabâî’nin Kur’ân’da Muhkem Ve Müteşâbihle ilgili Görüşlerinin Mukayesesi. *Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15.
- Çelebi, İ. (2009). Sıfat. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 37). TDV Yayınları.
- Ethem, M. (2024). “Emanet” Kavramının Farklı Algılanması ve Meallere Yansıması (Ahzâb Sûresi 33/72. Ayeti Bağlamında Karşılaştırmalı Tahlil). İçinde G. Şenyayla & A. Öncü (Ed.), *Sorumluluk (İslam Medeniyetinin Temel Değerleri)*. Kitap Dünyası Yayınları.

- Ferâhidî, H. b. A. (2013). *Kitâbü'l-qyn* (C. 3). Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Gazzâlî, E. H. (2004). *El-İktisâd fî'l-i'tikâd* (C. 1). Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Iyık Kur'ân Ayattarının Mânilerinin Kotormosu Kırgız Tilinde* (S. Khakimov, Çev.). (2013). Melik Fehd Mushaf-ı Şerif.
- İbn Düreyd, E. B. M. b. el-Hasen. (1987). *Cemheretü'l-luga* (C. 1). Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn.
- İbn Kesîr, E.-F. İ. İ. B. Ö. (2008). *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Azîm* (C. 1). Müessesetü'r-Reyyan.
- İbn Manzûr, E.-F. C. M. b. M. (2005). İçinde *Lisânü'l-Arab* (C. 4). Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İbn Manzûr, E.-F. C. M. b. M. (2010). İçinde *Lisânü'l-Arab* (C. 14). Daru's-Sadr.
- İsfahânî, E.-K. er-Râgıb (2005). İçinde *El-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân* (C. 1). Dâru'l-Mârif.
- Kurtubî. (2013). *El-Cami'u'l-Ahkami'l-Kur'an* (C. 5). Muessesetu'r-Risale.
- Kasar, V. (1997). Kur'an'da Müteşabihat'tan "İstivâ" Kavramı. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3.
- Kılınçlı, S. (2021). Müfessirlerin Tercihlerinin Kavramların Anlamını Tespite Etkisi (en-Nûr Sûresi 37. Âyetteki Zikir Kavramı Örneğinde). *Umde Dini Tetkikler Dergisi*, 4(2).
- Kozukulov, T. (2020). Bağımsızlık Öncesi Ve Sonrası Kırgız Toplumunda Din Ve Dinî Kurumlar Üzerine Bir Analiz. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19(1).
- Kur'ân-ı Kerîm Meâlî* (H. Altuntaş & M. Şahin, Çev.). (2009). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Mâtürîdî, E. M. M. b. M. (2005a). *Te'vilâtü Ehli's-sünne* (C. 2). Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Mâtürîdî, E. M. M. b. M. (2008). *Te'vilâtü'l-Kur'ân* (1. bs, C. 5). Mizan Yayınları.
- Muhkem Müteşâbih Meselesine Selefin Bakışı (C. Divlekci, Çev.). (2014). *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 32.
- Murzaraimov, B., & Köylü, M. (2022). Kırgızistan'da Dini Gruplar ve Cemaatler. *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi*, 7(2).
- Nurmatov, E. (Direktör). (2018, Temmuz). *Dini Kitepter* [Broadcast].
https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan_religion_books-2018/29313353.html.

- Önen, H. (2014). İbn Kesir Ve Taberî'nin Muhkem-Müteşâbih İle İlgili Görüşlerinin Mukayesesi. *Ekev Akademi Dergisi*, 60.
- Râzî, E. A. F. (2000). *Mefâtih 'ul-gayb* (C. 2). Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî.
- Sağol Yüksekaya, G. (2014). Kur'an-ı Kerim'in Kırgızca Çevirileri. *Turkish Studies*.
- Sâhib b. Abbâd, E.-K. İ. (1994). İçinde *El-Muhîr fî'l-luga* (C. 11). Âlemü'l-Kütüb.
- Süyûtî, E.-F. C. (2006). *El-İtkân fî ulûmi 'l-Kur'ân* (C. 1). Dar'ül İbni Kesîr.
- Taberî, et-E. C. M. b. C. (2001). *Câmiu 'l-beyân an te'vîli âyi 'l-Kur'ân* (C. 3). Dârü'l-İhyâ.
- Türcan, G. (2010). Mâturîdî'ye Göre Muhkem ve Müteşâbih Ayetler Kitap Tanıtımı ve Tenkitler. *Milel ve Nihal*, 7(2).
- Yavuz, Y. Ş. (1991). Arş. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 3). TDV Yayınları.
- Yavuz, Y. Ş. (2001). İstivâ. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 23). TDV Yayınları.
- Yavuz, Y. Ş. (2006). Müteşâbih. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 32). TDV Yayınları.
- Yılmaz, A. (2022). Et-Tefsîru'l-Müeyesser Adlı Eserin Ulûmu'l Kur'ân Açısından İncelenmesi. *Mutalaa*, 2(1).
- Zebîdî, E.-F. M. (1422). İçinde A. et-Tahâvî (Ed.), *Tâcü 'l-arûs min cevâhiri 'l-kâmûs*. et-Türâsü'l-Arabî.
- Zürkânî, M. A. (2006). *Menâhilu 'l-İrfân fî Ulûmi 'l-Kur'ân* (C. 2). Daru'l-İhyai't-Turasi'l-Arabî.